

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 314:331:338:65.012.32:658

Богоявленська Ю.В., к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет**ФОРМУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ**

Розглянуто проблеми сучасного стану демографічної ситуації в Україні. Розкриті теоретико-методологічні засади формування демографічної політики. Визначені перспективи та запропоновані стратегічні напрями соціально-демографічного розвитку країни

Постановка проблеми. Формування демографічної стратегії розвитку є невід'ємною умовою розвитку будь-якої держави. Особливо гостро ця проблема постає в умовах світових глобалізаційних процесів. Із розвитком суспільства існуючі програми і плани потребують постійного моніторингу і вдосконалення відповідно до сучасних трансформаційних процесів, що особливо активізуються останнім часом в Україні.

Для України на шляху вступу до ЄС демографічна складова є одним з вирішальних чинників. Лише поступове досягнення належного рівня демографічної ситуації в Україні ситуації уможливить прискорення єврнтеграційних процесів.

Необхідність формування "Стратегії економічного та соціального розвитку України" була чітко визначена Розпорядженнями Президента України №372/2001-рп від 21.12.2001 р. та №385/2002-рп від 08.11.2002 р. та закріплена Указом Президента України №493/2004 від 28.04.2004 р. [6; 7; 12]. Відтак, визначена проблема є винятково актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Учені з усього світу займаються вивченням багатьох аспектів демографії та взаємозв'язку даної науки з іншими галузями знань.

В Україні проблематикою соціально-демографічного розвитку займаються вчені: І.Ф. Гнибіденко, Л.В. Головка, М.І. Долішній, В.С. Заєць, Т.А. Заєць, В.Т. Зінич, Т.Г. Кравцова, В.Л. Кравченко, Д.М. Стеченко, В.Л. Танцюра

та ін. Теоретико-методологічні проблеми розвитку соціальної сфери становлять інтерес таких науковців як В.М. Анісімов, Л.Г. Богуш, І.Г. Єресько, Т.М. Качала, Т.М. Котенко, В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук, Т.М. Носуліч, Г.В. Пінковська, Ю.Б. Шпильова та ін. Тенденції трансформації сфери зайнятості досліджують С.І. Бандур, О.І. Дяконенко, І.Л. Жук, О.О. Кучинська, В.В. Онікієнко, І.В. Терон, О.І. Цимбал та ін. [9]. На державному рівні теоретико-методологічним і прикладним проблемам розробки, оцінки та впровадження державних програм соціально-демографічного розвитку займаються Г.А. Дмитренко, О.А. Грішнова, М.І. Карлін, І.С. Кравченко, Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, О.А. Малиновська, В.М. Новіков, О.М. Палій, С.І. Пирожков, І.Л. Петрова, С.В. Полякова, М.Д. Романюк, П.Т. Каблук, В.С. Стешенко та ін. [5; 11].

Крім того, розробками пропозицій у сфері соціально-демографічного розвитку сьогодні займаються представники кожної із політичних сил, що формують Верховну Раду України.

На даному етапі розвитку суспільства існуючі пропозиції щодо напрямків соціально-демографічного розвитку країни переважним чином базуються на кількісних показниках та розраховані на близьку перспективу (лише до 2015 року).

Зважаючи на суперечності, що притаманні трансформаційним процесам в Україні, наявні напрацювання вимагають постійного вдосконалення і, на цій основі, подальшої систематизації.

На основі досліджень проблематики формування демографічної політики пропонується розгляд невисвітлених раніше частин та наводяться конкретні пропозиції щодо формування демографічної стратегії розвитку країни в цілому.

Мета дослідження. Наукове пізнання даної проблематики закладає визначене розуміння сучасного стану демографічної ситуації в Україні. Відтак, остання потребує комплексного аналізу та оцінки та висвітлення у світлі трансформаційних процесів.

Метою виступає розкриття теоретико-методологічних засад формування демографічної політики, визначення на їх основі перспектив і розробку науково-обґрунтованих стратегічних напрямів соціально-демографічного розвитку країни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Подальше поглиблення знань із демографії розширює границі її

Таблиця 1. Показники рівня народжуваності, рівня смертності та природного приросту (скорочення) населення в Україні в 1990-2005 роках

Показник	Кількість народжених, осіб	Кількість померлих, осіб	Природний приріст (скорочення) населення, осіб
1990 р.	657202	629602	27600
1996 р.	467211	776717	-309506
1997 р.	442581	754151	-311570
1998 р.	419238	719954	-300716
1999 р.	389208	739170	-349962
2000 р.	385126	758082	-372956
2001 р.	376478	745952	-369474
2002 р.	390688	390688	-364223
2003 р.	408589	408589	-356819
2004 р.	427259	761261	-334002
2005 р.	426086	781961	-355875

Як видно, для визначення демографічних тенденцій основу приймаються лише окремі кількісні показники з описової демографії, що дає лише опис відтворення населення та зміни у ньому. Такий підхід застосовувався ще відпочатку виникнення самого терміну “демографія” у 1662 році).

Згідно визначення, демографія – це наука, що вивчає *стійкі зв'язки* між явищами зміни *чисельності* і *структури* даного населення залежно від даного типу суспільства та історичної епохи; наука про закономірності

діяльності. Ця наука стала проникати у інші галузі знань із переліку економічних та суспільно-гуманітарних дисциплін. Сьогодні демографія розглядається у світі у взаємодії з такими науками як політологія, антропологія, генетика, екологія, етнографія, біологія, економіка народонаселення, географія народонаселення, соціологія, міграціологія, геронтологія, соціальна філософія, право, економіка (трудова ресурси) та ін.

Останні роки в Україні характеризуються станом демографічної кризи. Спостерігається стійка тенденція до зниження рівня народжуваності та підвищення рівня смертності. Відповідно, природний приріст (скорочення) населення свідчує негативну динаміку (табл. 1 [10, с. 88-89, 92-93, с. 96-97]).

відтворення населення в суспільно-історичній обумовленості цього процесу [8, с. 9].

Відтак, для представлення об'єктивних даних та проведення якісного аналізу стану демографічної ситуації в Україні необхідно використовувати наступні групи методів: статистичні, математичні, соціологічні. А також звернутися до спеціалізації: теоретична демографія, математична демографія, історична демографія, регіональна демографія, етнічна демографія.

У рамках цього процесу аналізуються дані: структури населення, репродуктивної поведінки, тривалості життя, відтворення та природного руху населення, особливості урбаністичних тенденцій, зайнятості, *якості життя* та існуючий стан соціальної та демографічної політики в державі.

Відтак, при формуванні демографічної стратегії країни слід виходити з основних завдань демографії, зокрема:

1.1. Визначити чинники демографічного процесу, що відображують тенденції сьогодення.

1.2. Випрацювати заходи державної демографічної політики.

1.3. Складати демографічні прогнози з урахуванням загальної стратегії розитку країни.

1.4. Рахунок у часі використовувати не за роками, а за поколіннями (25-30 років).

Відтак, при формуванні демографічної стратегії країни не в цілому використовується основний демографічний апарат.

За визначенням сучасних аналітиків, демографічна криза призводить до суттєвого зменшення працездатного населення, як наслідок до браку трудових ресурсів та глибокої економічної кризи.

Хоча зменшення кількості працездатного населення не можна розглядати як причину кризових явищ. Зменшення надходжень до бюджету (відрахувань) внаслідок такої тенденції також не можна приймати за основу економічної кризи. Її можна буде розглядати лише як бюджетну кризу.

Негативну тенденцію пропонуємо змінити через реалізацію наступної *стратегії*:

- покращення якості життя населення;
- перехід до високих технологій;
- інтелектуалізація праці (в т.ч. через розвиток сфери послуг).

Для досягнення цілей окресленої стратегії необхідно реалізувати наступні тактичні кроки.

1. Відійти від розуміння людини з позиції біомасовості.

Тобто кожну конкретну людину необхідно розглядати, виходячи виключно з гуманістичних концепцій трактування людини та її місця у суспільстві.

2. Забезпечити гідні умови життя наявному населенню.

Тобто наблизити норми рівня життя населення до європейських, що сприятиме самому процесу інтеграції України у євро спільноту.

3. Сприяти розв'язанню проблем системи “людина-родина”.

За даними числених соціологічних досліджень природного приросту населення також обумовлюється наявністю проблем у родині (розмір середньодушових сукупних витрат, умови проживання, забезпечення якісними послугами галузі охорони здоров'я та ін.). Відтак виникає нагальна потреба забезпечення соціального захисту родин.

4. Покращити житлові умови людей працездатного віку, особливо молоді.

Так, одним із механізмів стимулювання покращення рівня народжуваності та переведення цієї позиції саме у якісну площину є забезпечення молодих сімей житлом.

І хоча на законодавчому рівні розроблена Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки, необхідною умовою її “доступності” є зменшення бюрократичного навантаження на молодь, яка і так бере на себе надмірний ризик сплачувати значні відсотки за кредитами (ті, хто змогли отримати молодіжний кредит) [4]. Зокрема, у Порядку часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла, у пропонується убрати абзац 7 п. 6 щодо необхідності перебування на квартирному обліку, як такий, що не відповідає вимогам в частині отримання комерційних кредитів з частковою компенсацією відсоткової ставки [3].

5. Рівень народжуваності аналізувати з урахуванням якісних показників (в тому числі у розрізі “народилися здоровими”, “народилися у соціально благополучній родині” тощо).

У рамках реалізації цього етапу пропонується забезпечити заклади репродуктивного здоров'я належним рівнем медичного забезпечення, а відділення при них – належним рівнем соціально-побутових умов для пацієнток.

Зокрема, забезпечити умови збереження життя матерів і дітей під час та після пологів.

Створити соціальний інститут допомоги молодим батькам – передбачити у навчальних програмах та планах ВНЗ підготовки фахівців відповідної спеціалізації.

6. Забезпечити гідні умови життя новонародженим та молодим батькам.

Даний етап передбачає також зменшення бюрократичного навантаження на молодих батьків. Зокрема, необхідно спростити процедуру з оформлення документів при призначенні виплат допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку у Фонді соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [1].

Крім того, згідно п. 8 зазначеного порядку, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку має виплачуватися застрахованій особі щомісяця з дня настання відпустки по догляду за дитиною по день її закінчення, але не пізніше ніж по день досягнення дитиною зазначеного віку включно. На практиці з термін затримки таких виплат становить в середньому 3 місяці.

Розмір такої виплати мінімальний та не забезпечує реальні потреби молодих батьків з дітьми розмірі; він дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 23 відсотків зазначеного прожиткового мінімуму [1, с. 9]. Така допомога (із врахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї) призначається лише на шість місяців.

Одноразова допомога при народженні

дитини – “президентські” – надається відповідно до Законів України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” та “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”. При цьому документи, необхідні для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми, подаються до органу праці та соціального захисту населення особою, яка претендує на призначення допомоги, *особисто* [2], що зробити фізично складно, особливо якщо мати народила дитину сама і отримала статус матері-одиначки. Крім того, перелік таких документів значний і потребує часу на їх оформлення, і при цьому має бути поданих у шестимісячний термін, а саме:

– заява одного з батьків, що складається за формою, затвердженою Мінпраці;

– копія свідоцтва про народження дитини;

– копії трудових книжок обох батьків (усиновителя, опікуна);

– довідка про склад сім'ї батьків (усиновителя, опікуна);

– довідка, видана державним органом реєстрації актів цивільного стану для призначення одноразової допомоги при народженні дитини.

З квітня поточного року забезпечено підвищення розміру допомоги при народженні дитини для осіб застрахованих в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та для не застрахованих осіб.

Нині одноразова допомога при народженні дитини, яка народилася після 31 березня 2005 року, надається у сумі, кратній 22,6 розміру прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, устаненого на день народження дитини (8497,6 грн.).

При цьому виплата частини суми допомоги здійснюється одноразово при народженні дитини у дев'ятикратному розмірі прожиткового мінімуму у грошовій формі. (3384 грн.).

Решта суми допомоги, кратної 13,6 розміру зазначеного прожиткового мінімуму (5113,60 грн.), виплачується з метою створення належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини протягом 12 місяців після місяця народження дитини в грошовій формі. Допомога виплачується починаючи з місяця, наступного за місяцем народження дитини, у розмірі, що дорівнює зазначеному прожитковому мінімуму, із збільшенням суми, що виплачена у попередньому місяці, на 2,2 відсотка. При цьому частка щомісячної суми у розмірі більш як 50 копійок округляється до 1 гривні. Остаточний розрахунок проводиться в останньому місяці виходячи із суми, кратної 13,6 зазначеного прожиткового мінімуму.

Контроль за цільовим використанням допомоги та створенням належних умов для повноцінного утримання та виховання дітей здійснюється головними державними соціальними інспекторами та державними соціальними інспекторами органів праці та соціального захисту населення разом з управліннями (відділами) у справах сім'ї, дітей та молоді і органами опіки та піклування шляхом проведення моніторингу виплат і використання допомоги, вибіркового обстеження окремих сімей.

Відтак, для зменшення кількості наглядових і контролюючих установ пропонується об'єднати виплати "президентських коштів" (при народження дитини) із виплатати по з тимчасової втрати працездатності.

7. Створити соціальну інституцію, яка б допомагала молодим батькам (особливо, якщо це одинока мати) оформити всі документи на дитину та отримати *вчасно* кошти, адже мати після пологів не в змозі бігати по інстанціям, стояти у чергах годинами, щоб через 3-4 місяці отримати в середньому близько 120 грн. на місяць на проживання на двох із дитиною (у сучасних ринкових умовах цієї суми вистачає рівно на 6 днів на харчування для немовляти).

Для реалізації цього етапу необхідно буде внести відповідні зміни до законодавства.

8. Покращити навчально-методичне забезпечення у дитячих садочках та забезпеченість дітей розвиваючими іграшками вітчизняного виробництва.

Для реалізації цього етапу пропонується на законодавчому рівні зменшити бюрократичне навантаження на підприємства, що вперше за роки незалежності намагаються самостійно розробити і виготовити *іграшки, що розвивають інтелект дитини* (особливо, у віці від 1 до 3 років). Сьогодні в Україні така продукція майже повністю відсутня, а її іноземні замінники коштують 80-90 грн.

9. Довести якість навчання у школах до належного рівня відповідно до здібностей дітей.

10. Забезпечити процедуру реалізації положень Постанови Кабінету Міністрів України від 18 червня 1999 р. № 1059 щодо першого робочого місця молоді людини в рамках реалізації державної молодіжної політики.

11. Привести розмір мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму.

12. Забезпечити окремою увагою сім'ї, в яких дитина народжується після 30 років.

Адже показник народжуваності у "свідомому" віці (30-40 років) засвідчує саме якісний рівень розвитку майбутніх дітей.

13. Забезпечити гідні умови праці, впершу чергу, зменшивши психологічне навантаження на працівників.

14. Відродити виробництва, а не робити на їх потужностях торгівельно-розважальні комплекси, де працюватиме низькокваліфікована робоча сила.

15. Сприяти усуненню незаконних вимог працедавців щодо потреби у працівниках віком "до 40 років", адже це не визначено жодним законодавчим чи нормативно-правовим актом.

16. Диференціювати пенсії залежно від персонального внеску працівника в кінцевий результат виробництва (в т.ч. за даними відділів кадрів щодо преміювання і т.д.), кваліфікації, характер виконуваних робіт, рівня відповідальності.

17. Створити соціальний інститут, що надаватиме психологічну допомогу людям поважного віку.

Формуючи демографічну стратегію розвитку України, необхідно враховувати положення міжнародних документів. Так, одним із аспектів свободи, що затверджено Конвенцією ООН з прав людини, є взаємовідносини людини і держави та реалізації потенціалу особистості.

Результат дослідження з даного питання, що пропонується автором, обґрунтовує доцільність розробки демографічної стратегії розвитку України в якісному контексті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток демократичних відносин зумовлює новий підхід до формування демографічної стратегії розвитку в контексті євроінтеграційних процесів.

Успішне поєднання наукових розробок для дослідження життєзабезпечення і рухомих сил виробництва служить для з'ясування розміщених у них внутрішніх джерел єдності, цілісності і розвитку. Це – основа розвитку продуктивних сил, життєдіяльної сутності людей, що має власний рух і містить у собі можливості безграничного розвитку.

Використовуючи існуючі напрацювання, у поєднанні з визнаними постулатами демографії, ми визначили напрямки втілення теорії у практичний результат.

Це сприяє становленню цінностей та ідеалів людини та допомагає оптимізувати життєдіяльність конкретної людини, як на індивідуальному, так і на суспільному, всезагальному рівні, що виступає головному передумовою формування дієвої демографічної стратегії розвитку країни для досягнення рівня європейських країн України.

У статті запропонований механізм формування стратегії демографічного розвитку та розроблені шляхи застосування її на практиці.

Україна сьогодні потребує створення ефективної вітчизняної демографічної стратегії розвитку, в чому має спиратися на історичні здобутки, а не на впровадження

закордонних напрацювань. Вважаємо, що використання основних елементів демографічного знання безпосереднім чином сприятиме оновленню економіки України, відтворенню національних традицій й активізуватиме процес приєднання її до високодуховних, висококультурних і економічно спроможних країн світу.

Відтак, тенденція до зменшення чисельності населення України має зменшитися за рахунок формування демографічної стратегії на основі *моделі балансу, коли оцінка населення робиться не за кількісними показниками, а за якісним потенціалом.*

Дослідження у напрямку мають перспективу свого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Порядок призначення і виплати допомоги при народженні дитини та допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особам, застрахованим в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2007 р. № 13 “Деякі питання призначення і виплати допомоги сім'ям з дітьми”.

2. Порядок призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.01 р. № 1751.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 р. № 853 “Про затвердження Порядку часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла”, із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 28.07.2004 р. № 988, від 15.07.2005 р. № 592, від 29.11.2006 р. № 1651.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2002 р. № 1089 “Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки”.

5. Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення. Збірник офіційних документів. / За ред. З. Варналія. Упоряд. З. Варналій, Є. Жемеренко, В. Жук, А. Павлюк, О. Шевченко. – К.: НІСД, 2004. – 532 с.

6. Розпорядження Президента України №372/2001-рп від 21.12.2001 р. “Про підготовку проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”.

7. Розпорядження Президента України №385/2002-рп від 08.11.2002 р. “Про розроблення проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року”.

8. *Саак А.Э., Тагаев А.В.* Демографія: Учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТВТУ, 2003. – 99 с.

9. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – 2-ге вид. доповн. і переробл. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.

10. Статистичний збірник “Регіони України” 2006 / За ред. О.Г. Осауленка. – Частина 1. – Київ: Державний комітет статистики України, 2006. – 511 с.

11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. Інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстандарту України, 2004. – 416 с.

12. Указ Президента України № 493/2004 від 28.04.2004 р. “Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004-2015 роки”.

БОГОЯВЛЕНСЬКА Юлія Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- економіка підприємств;
- менеджмент;
- управління персоналом;
- економіка праці;
- демографія
- психологія управління;
- управління проектами